

ÎNTRE „MERIGGIARE” AL LUI EUGENIO MONTALE ȘI „MERIZA” TRANSILVAN

Meriggiare pallido e assorto este primul vers, dar și titlul uneia dintre cele mai cunoscute poezii din volumul de debut al lui Eugenio Montale, *Ossi di seppia* (Oase de sepie). În acest poem din 1916, limbajul poetic montalian abundă nu numai în termeni comuni care sugerează trecerea dureroasă și continuă a vieții, dar și în unii oarecum exotici, motivați, poate, de o tentativă de a înfrumuseța realitatea cotidiană. Printre aceștia găsim, de exemplu, substantivul *scricchi*, cu sensul „zgomote seci și explozive (scârțâitoare)”, apoi *biche*, care se referă la „grămezi” (aici de pământ), precum și un verb cu o semnificație mai puțin cunoscută, *meriggiare*. Cititorul care nu cunoaște sensul cuvântului deschide dicționarul și găsește, înainte de definiție, o precizare a registrului în care funcționează, anume acela literar. În *Vocabolario della lingua italiana*¹ se dă următoarea definiție: „*Riposare, all’ombra e all’aperto, nelle ore del mezzogiorno*”, iar pentru a se ilustra sensul se folosește chiar citatul din Eugenio Montale: „*Meriggiare pallido e assorto / presso un rovente muro d’orto*”. Și în alte lucrări lexicografice, cum ar fi de exemplu *Grande dizionario della lingua italiana* de Battaglia² sau *Dizionario della lingua italiana* de Devoto – Oli³, semnificația verbului *meriggiare* este ilustrată cu excerpte din diverși autori, dintre care nu lipsește Montale, astfel că citatul montalian poate fi considerat ca fiind cel mai convingător și elocvent pentru modul în care se actualizează semnificația cuvântului pe care vrem să-l punem în discuție. Dat fiind uzul poetic al verbului, este de înțeles că el are și nuanțe și conotații textuale. Devoto și Oli înregistrează, în consecință, un *sens poetic* („Abbandonarsi a un ozio intimo e dolce”), iar Battaglia alătură sensului principal unul obținut *prin extensie* („Oziare, bighellonare, trastullarsi”) și unul *figurat* („Ricevere conforto, sollievo, consolazione spirituale”).

Nu este în intenția noastră să facem o analiză stilistică a modului în care Eugenio Montale a folosit cuvântul, ci să-i găsim corespondențele și echivalențele semantice românești. Este o operație dificilă, pentru că limba română literară nu are un cuvânt care să exprime această acțiune și, de aceea, este tradus printr-o perifrază

¹ Nicola Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, undicesima edizione. A cura di Miro Dogliotti e Luigi Rosiello, 1986.

² Salvatore Battaglia, *Grande dizionario della lingua italiana*, X, MEE- – MOTI, Torino, 1978.

³ Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli, *Dizionario della lingua italiana*, Firenze, 1974.

(„1. a șede la umbră în timpul prânzului; 2. a dormi după prânz, a-și face siesta”)⁴, care face să se piardă cu totul sensul poetic și figurat din italiană. Tocmai de aceea rămâne notabilă traducerea lui Marian Papahagi, care a reușit să mențină conotația poetică a versului montalian:

*Să treci miezul zilei pal, cuminte
lângă zidul de grădini, fierbinte*⁵.

Pentru a explica de ce oare în română nu există un verb care să exprime acțiunea de a sta la umbră în timpul orelor calde ale amiezei, calea cea mai potrivită ar fi să se plece de la etimologia verbului italian, pentru că cercetarea raporturilor pe care un cuvânt le are cu o unitate mai veche, de la care derivă, poate să ofere indicii utile. În *Dizionario etimologico italiano*⁶ se dă ca etimon al italianului *merigiare* verbul latin *merīdiare* (-āri). La rândul său, verbul latin este considerat un derivat din *meridēs*⁷, cuvânt compus din *mēdium* (= jumătate) și *dēs* (= zi). Aceeași soluție e propusă și de Battaglia, care face adăugirea: „per la dissimilazione della prima dentale”. Examinând atent cuvintele-titlu înșiruite de ultimul autor, se descoperă un derivat prin sincopă al verbului *merigiare*, un verb care are aproape aceeași semnificație, *meriare*: „riposare giacendo all’ombra nelle ore immediatamente seguenti il mezzogiorno”. Se specifică însă că este vorba de un cuvânt arhaic și dialectal (toscan). Definiția dată de Zingarelli este foarte asemănătoare („passare le ore del gran caldo in luogo ombroso, vicino all’acqua”), însă se adaugă și o precizare restrictivă („detto specialmente di bestiame”). De fapt, pentru a defini sensul tranzitiv (*B.*) pentru *merigiare* se face apel la sinonimul parțial *meriare*: „raccoliere il bestiame a meriare”. Și Battaglia înregistrează un sens tranzitiv și învechit: „4. Fare riposare il bestiame nelle ore meridiane” și îl ilustrează cu un citat: „Questo maestoso albero [il platano] dovrebbe impegnare i possidenti di pianure a conoscerlo, e piantarlo nei gran prati per merigiare le mandre ed ornare i medesimi prati” O. TARGIONI TOZZETTI, III, 275 (apud Battaglia, s. v.). Mai trebuie reținut și faptul că în cadrul sensului intransitiv, Battaglia distinge un uz care se referă la animale, pe care îl ilustrează cu citate, dintre care reținem unul care ni se pare mai semnificativ: „Nelle vaste pianure di Tessaglia, ... dappertutto dove corra e affiori o ristagni acqua, convergono a bagnarsi e a *merigiare* e a pascolare... nere mandre di bufali e grigie di bovini e d’ovini” BACCHELLI, II, 54 (apud Battaglia, s. v.).

În aceste condiții, considerăm că sensurile de mai sus pot avea tangențe cu cele pe care le dezvoltă verbul românesc intransitiv *a meriza*, care are același etimon latin, *merīdiare*. În dicționarele latino-române verbele intransitive *meridio*,

⁴ *Dicționar italian-român*, București, 1963.

⁵ Eugenio Montale, *Poezii*. Antologie, traducere, prefață, note și repere critice de Marian Papahagi, Cluj-Napoca, 1988, p. 28.

⁶ Carlo Battisti e Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, IV, Firenze, 1954.

⁷ *Il grande dizionario Garzanti della lingua italiana*, Milano, 1987.

-*āre*, -*atum* și *merīdior*, -*āri*, -*atus sum* sunt traduse prin perifrază: „a se odihni după amiază, a-și face siesta”⁸.

Verbul românesc *a meriza* este înregistrat doar în DLR (*Dicționarul limbii române*)⁹, marele dicționar tezaur, care include și cuvintele regionale. Așa cum este specificat în articolul de dicționar, verbul *a meriza* cunoaște în uz limite geografice (prin Transilvania, Banat și Maramureș), dar și limite semantice restrictive, pentru că se folosește doar cu referire la animale. După definiția lexicografică („a se odihni la umbră în timpul verii”) se dau citate care sunt extrase din culegeri de materiale dialectale și folclorice, iar pentru cuvintele derivate se adaugă *Atlasul lingvistic român* (ALR) și chestionarele pentru *Atlas*. Două dintre cele trei ni se par mai interesante pentru modul în care se actualizează semnificația verbului: „*Noi mergem la bradul cel mare (la) care merizează ciurda celor 99 de sate*”. GR.S. V, p. 136. „*Decât cu bărbatul prost / Mai bine la uși pi dosu / Că oile-or meriza / Și altul oi capata*” ARH. FOLK. V, p. 141, cf. MAT. DIALECT. I, 212. Din materialele viitorului *Dicționar toponimic al Transilvaniei* putem adăuga încă două atestări: „*Cândva a fost pășune și acolo merizau vitele*” (Topa Mică, Cluj, I) și „*Acolo merezau vitele la amiază; este acolo o fântână*” (Baciu, Cluj, I). Mai răspândit în limba română este derivatul substantival regresiv *meriză* (cu variantele lexicale *merizătoare*, *meriziș*, *meriziște*, *meriziștină*, *merizuș*), care are ca sinonime cuvinte tot regionale: *staniște*, *bătătură*, *bouriște*, *zăcătură*. Pentru *meriză* DLR dă următoarea definiție: „loc, de obicei la umbră, unde se odihnesc vitele, vara, la câmp, în timpul amiezei (VAIDA, com. din BERBEȘTI – SIGHETUL MARMAȚIEI, GALȘA – TIMIȘOARA, ALR II 5668/167, A I 13) sau noaptea (ALR I 1122/61, 283)”.

Și în italiană există un derivat prin regresie de la verbul *merigiare*, *meriggio*², înregistrat în *Grande dizionario* de Battaglia, și care are ca referent „un luogo ombroso che offre refrigerio al caldo del mezzogiorno” sau „una costruzione, allestita per lo più con paglia o con frasche, atta a riparare dai raggi del sole o dalle intemperie”. Însă mai aproape de sensul din limba română se află un alt substantiv italianesc, *merio*, care derivă din verbul *meriare*. Acest substantiv regional are o definiție apropiată de cea a cuvântului românesc *meriză*: „luogo ombreggiato, per lo più prossimo a un corso d’acqua, dove si fa sostare il bestiame nelle ore più calde della giornata”¹⁰. Pentru completarea definiției se dă un citat edificator din Lastri: „Unendosi insieme nell’ore del gran caldo in un dato posto in vicinanza dell’acqua, [il bestiame vaccino] viene a *meriarvi*, cioè a giacervi e dormirvi, per difendersi dagli insetti che altrove molto incomodo e frastorno gli danno, ed a tale effetto questi posti si dicono dai maremmani *merii* e polverini di vaccine”. Deci, și în română, și în italiană, există cuvinte înrudite prin origine, cu același referent, adică un loc umbros și răcoros unde animalele se odihnesc, după prânz, adică *meriză* în

⁸ G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, 1983.

⁹ *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, tomul VI, litera M, București, 1965 – 1968.

¹⁰ Salvatore Battaglia, *op. cit.*

română (regional), *meria* în italiană, *merio* în toscană. Pentru italiană nu avem alte surse de informație, dar pentru română putem beneficia din nou de materialele strânse pentru *Dicționarul toponimic al Transilvaniei*, astfel că putem să enumerăm o serie de nume topice care denumesc tocmai aceste locuri (alături de toponim găsim explicația numelui dată de cei chestionați):

Merezu (Baciu – Cluj, I, II) „acolo *merzau* vitele la amiază; este acolo și o fântână”; „aici *merșesc* vitele”.

Merezu (Cornești – Cluj, I, II) „îi un loc cam în coastă; îi arabil; cred că acolo or stat vitele”; „aici stau vitele *în merez* (= unde se odihnesc vitele).”

Merezu (Dâncu – Cluj, I, II) „coastă care se ară; îi o așezătură mai dreaptă”; „loc fain și coastă și loc bun, unde se odihnesc animalele”.

Merezu (Sânpaul – Cluj, I) „îi un teren arabil; a fost pășune; probabil că acolo stăteau vitele la amiază”.

La Merez (Suceag – Cluj, I) „acolo stau vitele la amiază”.

La Merez (Gârbău – Cluj, I) „acolo stau vitele la amiază”.

Pă Merez (Ticu-Sat – Cluj, I, II) „unde stau mărșăile de se odihnesc, dar aici nu-i *merz* acuma”; „un loc unde se odihnesc animalele”.

Pă Merez (Topa Mică – Cluj, I) „cândva a fost pășune și acolo *merzau* vitele”.

Merezătoare (Gilău – Cluj, III) „acolo era *merezu* (unde se odihneau vitele la amiază)”.

De la aceste nume topice, care provin din apelativul *merz*, lucru posibil dacă se ține cont că toate numele proprii sunt la origine nume comune, s-au format și toponime compuse: *Coasta Merezului* (Cornești – Cluj, I) „de la Merez e un platou în jos” sau *Groapa Merezului* (Nădășel – Cluj, I) „groapă mai în mijlocul dealului; acolo sta ciurzili; era niște peri sălbatici”. Nu este obligatoriu însă să se mențină întotdeauna caracterul motivat al toponimului, cum se întâmplă în exemplele date mai sus. *La Tufoi* este un nume de loc care face referință la aceeași realitate extralingvistică, fapt susținut de explicația pe care o dă informatorul II: „aici sta în *merz* vitele și de-acolo le alegea pe cele cu lapte și le duceau acas” (Cornești – Cluj, II). Într-o altă localitate, Muntele Băișorii, locuitorii folosesc un apelativ sinonim, *boriște*, care, la rândul său, apare într-un nume propriu compus, *Boriștea Runcanilor* (Muntele Băișorii – Cluj, I): „acolo a fost vite..., o boriște, o stat vitele și o hodinit d-amiază”.

Faptele lingvistice examinate, din italiană și din română, trimit, practic, la un verb latin, format după model grec, și la evoluția sa, mai ales semantică, în două limbi romanice. Se știe că limbile se transformă în timp, iar schimbarea reprezintă condiția existenței lor. În același timp însă o limbă trebuie să fie stabilă pentru a asigura continuitatea informației și a exprimării structurilor sociale. S-a vorbit mult despre individualitatea românei între limbile romanice și despre afinitățile sale lexico-semantice cu italiana și mai ales cu unele dialecte situate în arii

geografico-lingvistice laterale. Continuitatea semantică a verbului latin *merīdiare* este dovedită de italianul *merigiare* (învechit *mereggiare*). Derivatul prin sincopă *meriare* are o răspândire geografică regională, mai ales toscană. Expresia *stare a meria*, în care *meria* este un derivat substantival regresiv, se apropie mult, din punct de vedere semantic, de regionalul românesc *meriza* (cu varianta fonetică *mereza*). Inventivitatea lingvistică în română apare și în domeniul toponimiei, unde apelativul *meresz* (derivat regresiv al verbului *meriza*) devine nume topic.

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21*